

Tóth Anna Judit (1975) a PTE kutatója. Kutatási területe a bizánci krónikairódalom és az antik vallástörténet.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Talizmánok és mágikus erejű szobrok (2005/1–2).

Földrengések a Bizánci Birodalomban

Tóth Anna Judit

A földrengések és más természeti katasztrófák aránylag kis teret kapnak a klasszikus ókor történetíróinál, Plinius nagyszerű leírása a Vezúv 79-es kitöréséről inkább a szabályt erősítő kivétel. Ennek oka legalábbis részben az antik történetírói műfajok témaválasztásának tudható be: egy természeti katasztrófa nem hat ki alapvetően egy korszak eseménytörténetére, ritkán befolyásol háborúkat, politikai döntéseket.¹ Ez nem jelenti azt, hogy az ókori írásbeliségből hiányzott volna a téma, azonban a ránk maradt alkotások között leginkább a természettudományos iratok foglalkoznak a témával.² Tudjuk azt is, hogy készültek azóta elveszett földrengés-katalógusok is,³ és bizonyosak lehetünk benne, hogy a római *annales*-szerzők is buzgó igyekezettel jegyezték fel a rengéseket. Ennek oka elsősorban vallási: bármely szokatlan esemény, ami magával a földdel volt kapcsolatos, Rómában *prodigium*nak számított, s ily módon a földrengések is az ember és isten közötti kommunikáció egy formájának tekinthetők.⁴ Ezen a megközelítésen a kereszténység sem változtatott alapvetően. A földrengések a keresztény szerzők számára is az isteni nemtetszés jelei, így nem meglepő, hogy a késő antik *fastik* szerzői ugyanolyan gondos alapossággal jegyzik fel a földrengéseket és egyéb szokatlan égi-földi tüneményeket, mint pogány elődeik.⁵ Ezeknek a *fastik*nak a bejegyzései általában lakonikus tömörségűek, azonban a kortárs krónikák már sokkal bővebben és elevebb betekintést nyújtanak abba, hogyan élte meg a kor embere a természeti katasztrófák okozta csapásokat. Ennek illusztrálására maguk az eredeti források a legalkalmasabbak.

Az első szöveg Ioannés Malalas antiochiai krónikástól származik. A szöveg Iustinianus uralkodása idején íródott.⁶ A világkrónika szövegében a földrengések két módon jelennek meg: egyrészt kronológiai szervező elvként, mivel a krónikás az egyes városok földrengéseit gondosan beszámozza, másrészt a szerző szubjektív élményeként, az isteni büntetés apokaliptikus eszközeként. Már a földrengésekre használt szó is ezt mutatja: *theoméniá*, azaz „Isten haragja”. A szó ugyan előfordul más szerzőknél is,⁷ azonban kizárólag Malalas használja következetesen. A szó patetikus hangzása ellenére a krónikás ezt használja a legtömörebb és legjelentéktelenebb földrengés-adatoknál is, számára ez a földrengésre használható alapszó.⁸ Egy-egy ilyen eseményről a leggyakrabban csak a pusztá tényt közli: „a várost földrengés sújtotta” (*epathen hypo theoméniás*).⁹ Megadja a rengés helyét, idejét, gyakran napszakot is, esetleg rövid kárlistát ad, illetve közli, hogy a császár milyen nagylelkű módon segített a károsult városon. A katasztrófa sújtotta városok Antiochia mellett elsősorban Konstantinápoly, Nikomédia és Rhodos. Az egyes városokat sújtó „*theoméniákat*” a szerző számozza, így értesülünk Konstantinápoly, Nikomédia és mások első, második stb. számú „*theoméniáiról*”. Az alábbi hosszabb részlet az 526. évi, katasztrófális hatású rengést írja le, melyet a szerző személyesen is átélhetett, és minden bizonnyal egyike volt az ókor legtöbb halálos áldozatot követelő katasztrófáinak.¹⁰

A Malalas-krónika sajátja, hogy bár mai formájában a világ teremtésétől Iustinianus uralkodásáig tárgyalja az eseményeket, és nem veszték el teljes könyvek, a sokáig nagy népszerűségnek örvendő krónikát¹¹ a középkor folyamán kissé lerövidítették. Mivel az eredeti szövegről készültek ószláv nyelvű fordítások,¹² az eredeti tartalom

több-kevesebb bizonyossággal helyreállítható, ám így is megkérdőjelezhető a kiadó Hans Thurn eljárása, aki a csak szlávból ismert részeket visszafordította görögre és a főszöveg részévé tette. Ahogy a szövegkiadás teszi, úgy fordításomban is kurzívával jelzem ezeket a részleteket. A szöveg hagyományozódás problémái mellett nehezíti az értelmezést, hogy a krónika nyelve nem csupán a szó nyelvészeti értelmében vulgáris, hanem a megfogalmazás is pongyola, sematikus.¹³ A szöveg eme jellegzetességét nem kívántam a fordítással elfedni.

Ióánnés Malalas: *Chorographia* XVII. 16–17

Ugyanezen császár uralkodása alatt, az *indictio* hetedik évében és *10. havában*, a nagy syriai Antiochia ötödik alkalommal szenvedte el Isten haragját, artemision, azaz május havának *29. napján, este, a hatodik és hetedik órában*, mikor Olybrios volt a római konzul. *A szerencsétlenség oly elmondhatatlan volt, hogy semmilyen emberi szó nem képes visszaadni.* Oly nagy volt az Isten által támasztott rettenettől való félelem, hogy még azok is, akik a házak alatt rekedtek a föld alá temetve, még ők is elégték a tűzben, tűzszikrák jelentek meg a levegőben, és úgy égették meg (az embereket), mintha villám sújtotta volna őket. A talaj *áttüzesedve* forrt, és *mindent lángra lobbantott*, az alapköveket lesújtotta a villám, a rengések meggyengítették őket, a tűz pedig elhamvasztotta, úgyhogy a tűz a menekülőket is elérte. *Ugyanígy (jártak) a házakban maradók is. A mezők földjét kivéve mindent elpusztított ez a tűz a városban, mintha Isten parancsára kaptak volna lángra, minden a tűzvésznek adatott át.* Félelmetes és különös jelenség volt látható: a tűz esőt okádott, félelmetes kemencék esője (*sic*). A lángok záporoként zuhogtak, és a zápor lángként emésztette el a föld mélyéből kiálló tozókat, ha elérte őket. Mindezek következtében a Krisztust szerető Antiochia elpusztult, *az ún. Olympias forrástól egészen a Dradyon kapuig csak omladozó, halállal fenyegető falakat lehetett látni.* Ugyanis sok közülük leomlott, elpusztítva a benne lakókat és betemetve az arra járókat. *Egyetlen épület, egyetlen ház, egyetlen stabulum sem maradt épen.* Nem maradt meg más, csak a hegynél álló házak.¹⁴ Nem maradt sértetlenül egyetlen templom, kápolna vagy kolostor, sem más szent hely, *hanem Isten haragja miatt az alapokig összeomlottak.* Mert minden más is megsemmisült a tűzvészben. *A tenger homokja felforrt és a szárazföld felé emelkedett maró bűzt árasztva, és úgy tűnt, a víz kiárad, mintha a tenger vize feljött volna a forró homokkal együtt.* Antiochia székesegyháza, melyet még Nagy Konstantin építtetett, s melynek nem akadt párja a Birodalomban, az Isten haragja és a teljes összeomlás után, miután bekövetkezett *Isten félelmetes fenyegetése, sérülései ellenére* még hét napig állt, akkor azonban elérte a tűzvész és összeomlott. *Ugyanígy dőlt le Mihály arkangyal nagy temploma és Mária, a Szent Szűz temploma (Mihály arkangyal nagy templomát Leo császár építtette); mindkét templom átvészelte a katasztrófát, azonban az Isten haragjában hirtelen meggyulladtak és összeomlottak, csakúgy, mint a Szent Próféták temploma és Szent Zakariás temploma.* Más szent épületek is, melyeket az isteni katasztrófa nem döntött le, az alapokig elpusztultak a tűzben. Akik tudják, azt mondják, hogy ebben

a rettenetben 250 000 ember veszett oda, *polgárok és idegenek, férfiak és nők, gyermekek és öregek.* Ugyanis akkor volt a mi Istenünk, Krisztus mennybemenetelének főünnep, és idegenek sokasága látogatott a városba. *Amikor az ún. Kerateina templom sémantronjai¹⁵ jelt adtak a városban a szokásos szent litániára, pontosan akkor kezdődött a rengés.* Az Isten haragjában megmutatkozott, hogy mennyire hatalmas a polgárok lélekszáma. Gazdságuk tömege és a közvagyon mértéke beláthatatlanul nagy volt. *A város szépsége, kedvező éghajlata, templomainak gazdsága akkora volt, hogy az idegenek, akik a katasztrófa előtt látták, utána felkiáltottak: a világ egy békés kikötője, mindenek menedékhelye vált pusztasággá! Hová lettek lakói és azok ékességei?* Sokan azok közül, akiket élve temetett el a föld, felhozataluk után haltak meg. A túlélők közül egyesek összeszedték, ami-jük megmaradt, és *ami a későbbi életükhöz szükséges volt, s elmenekültek, azonban amikor katonákkal¹⁶ és bizonyos idegenekkel találkoztak, azok kifosztották őket. Voltak más fosztogatók is, akik bementek a városba, sokakat kiraboltak, és megölték azokat, akik megtagadták vagyonuk átadását – a rablók ezzel a legyilkoltaktól az egyetlen reményt, az egyetlen vagyont vették el, ami-jük még megmaradt, magát az életet.* A városban fosztogató idegenek vékaszám találták az ezüstöt, a szétszórt arany és ezüst érméket, találtak sok asszonyt is, akiket arany, drágakövek és gyöngyök ékesítettek. Azonban a jöttment rablók között is megmutatta magát Isten ereje és emberszeretete, ugyanis a fosztogatók egytől egyig erőszakos halált haltak, és *egy sem menekült meg, némelyeknek szétrohadt a teste, mások megvakultak, megint mások sebészkesk alatt haltak meg, és bűneiket megvallva adták vissza lelküket.* Volt köztük akkoriban egy rablásból élő, Thomas nevű silentarius, *akit Zsidónak neveztek, és aki az Isten haragja elől menekülve épségben kijutott, s a városon kívül, úgy két vagy három mérföld távolságban, a Szent Iulianusról elnevezett kapunál (sic) lakott, s szolgálival kiraboltatta az arra utazókat és a menekülőket. (Voltak más rablók is, akik a romok közül rabolták az aranyat, és így sok aranyat, ezüstöt és más vagyontárgyat szereztek.)* Ezt négy napig művelte, azután bár egészséges és erős volt, hirtelen meghalt, még lajstromot sem készíthetett zsákmányáról. *Akik ezt hallották, mind dicsőítették Istent, az igazságos bírót.* A rablott nyereség szétszóródott, úgyhogy nem maradt más a rabló után, mint a ruha, amit viselt, és ahol meghalt, azon a helyen temették el ruhájával együtt, tartva az őt vádló polgároktól.

Isten emberszeretetének más, titokzatos tettei is megmutatkoztak, ugyanis terhes asszonyok húsz vagy harminc nap után is egészségesen kerültek elő a romok alól; sokan, akik lent, a romok alatt szültek, *több nap* után sértetlenül jöttek fel csecsemőikkel együtt, s életben maradtak szülőtteikkel együtt. Más gyermekek is megmenekültek ilyen módon akár harminc nap után is, *csecsemők feküdtek halott anyjuk mellett, azonban a csecsemők életben maradtak halott anyjuk tejtől szopva.* Sok még ezeknél félelmetesebb és hihetlenebb dolog is történt, melyeket nem lehet emberi nyelven kifejezni, mert csak a halhatatlan Isten ismeri a titkot. Az összeomlás utáni harmadik napon, *azaz vasárnap nyolc órákor, az égen megjelent a tiszteletre méltó kereszt a felhőkben* ugyanezen város északi részén; mindenki, aki lát-

ta, másfél órán keresztül sírt és imádkozott, *ugyanis eddig maradt látható (a jel) az égen*. A város összeomlása után további rengésekre is sor került, *szüntelenül felidézve a halál óráját*. Mindez sokáig tartott még, körülbelül egy évig és hat hónapig. *Azonban a még álló épületek közül több már nem dőlt le, sem ház, sem templom, sem semmi más, bármennyire is úgy tűnt, hogy közel vannak az összeomláshoz; hanem úgy történt, mintha valaki azt mondta volna: „A minden embert szerető Isten megtiltotta ezt. Eldöntetett, hogy ezek álljanak, és ne dőljenek le.”* Épségben átvészelték a későbbi rengéseket.

Seleukiában és Daphnéban is, melyek körülbelül húsz mérföld távolságban vannak, épületek omlottak össze. A legistenibb Iustinus császár sok centenaria aranyat adományozott a kárt szenvedett városoknak a ledőlt épületek helyreállítására, ahogy senki még a császárok közül. *A történetek hallatán letette a koronát és a bíort*. Hosszú ideig gyászolt, és szüneteltette a cirkuszi látványosságokat Konstantinápolyban. Ugyanis jól ismerte Antiochiát, dicsérte és szerette a várost. Miután értesült a város sorsáról, nagyhét csütörtökén, mikor a palotából lejött a nagytemplomba, visszautasította a korona és a chlamys viselését, a legolcsóbb ruhákba öltözött, bíborszínű (gyapjúköpenybe, a szenátorok és a nép szeme láttára zokogott, s őt látva vele (sírtak) mind a szenátorok, akik maguk is gyászt viseltek.

Akkor a császár *Konstantinápolyból* elküldte *először* Carinus comest öt centenariával, *hogy ásatásokat folytasson, hátha lehetséges még embereket és eltemetett tárgyakat megmenteni, illetve hogy alaposan kivizsgálja a rengést, és tájékoztassa a császárt a teendőkről*. Akkor *rögtön* elküldte vele Phókas patríciust, *Krateros fiát, egy gazdag férfit, valamint Asterius patríciust, a város volt referendariusát és volt praefectusát*, mindketten bölcs férfiak, utasítván őket, hogy gondjuk legyen a túlélők megmenekülésére és a házak gyors újjáépítésére. Sok pénzt is adott nekik a város helyreállítására, *beszélt velük a város különböző helyeiről, a közfürdőkről, a vízvezetékekről és a folyó hídjairól*, mivel jól ismerte a várost, ugyanis egy darabig ott élt, mielőtt a hadsereggel a perzsák elleni háborúba vonult. Sűrűn írt ezeknek a patríciusoknak, mondván: bármennyi centenariára is van szükségetek, tudassátok, hogy elküldjem nektek.

A helyenként igen megrázó szöveg személyes élményről árulkodik. A krónikás kísérletet tesz rá, hogy a szinte kifejezhetelent saját, kissé korlátozott nyelvi eszköztárával az olvasó számára is átérezhetővé tegye. Ennek ellenére a szövegrészlet, bár erősen kibővítve, ugyanazt a sémát követi, mint a többi krónikás földrengés-adat: dátum, a leomlott épületek felsorolása, a császári segítségnyújtás. Különösen súlyos rengések esetén ez bővül ki az emberveszteség megbecsülésével, a híresebb halottak nevével, csodálatos megmenekülésekkel.

A datálás igen aprólékos, és ez a malalasi krónikában általában egy esemény fontosságára utal.¹⁷ Magának a katasztrófának a leírása aprólékos, ám nyelvileg és tartalmilag sem mindig világos. Az egyértelmű, hogy a nagy antiochiai földrengés esetében a rengést követő tűzvész legalább akkora károkat okozott, mint maga a rengés. A Malalas által leírt ijesztő jelenségek részben a tűzviharral magyarázhatók, részben pedig azzal, hogy Antiochia túlnyomórészt feltöltéses talajra épült,

mely a rengések következtében elfolyósodhatott, ahogy az megtörtént az 1923-as kantói rengésben, mely szinte teljesen elpusztította Tokiót – nem véletlen, hogy csak a Silpion hegyen maradtak ép házak. A leírást ugyanakkor önkéntelenül is befolyásolhatta az az előkép, melyet Malalas nehezen hagyhatott figyelmen kívül: a Szodomát elpusztító tűzeső. Az elpusztult épületek listájára most csak templomok kerülnek fel – ez nem magától értetődő, kisebb katasztrófák esetén az egyéb megromlódott középületek, például fürdők is hangsúlyosan szerepelnek, s szinte mindig olvashatunk a városfalakról és egyéb védművekről is, ha kár esett bennük. Az áldozatok számát Malalas a riasztóan magas negyedmillióban határozza meg. Ezzel nincs egyedül a kortársak között: Prokopios háromszáz ezerre becsülte a halottak számát.¹⁸ A borzalmas adatot Malalas magyarázza meg: a katasztrófára ünnepen került sor, mikor rengeteg ember jött fel a városba, azt azonban nem említi, hogyan állapították meg a számot. A megfogalmazás valamilyen szakértői hatóságra látszik utalni. A pusztuláshoz hozzájárulhatott, hogy a város előző évben már elszenvedett egy rengést, illetve elképzelhető, hogy az emberveszteséget a város lakosságszám-csökkenése alapján határozták meg, s így az elmenekülteket is beleszámolták.¹⁹

A rengés leírását az utóhatások bemutatása követi, első sorban a katasztrófát követően megjelenő fosztogatók. Hasonló jelenségekre kevés párhuzamot ismerünk, valóban súlyos pusztítás kellett ahhoz, hogy az államhatalom, még ha ideiglenesen is, megroppanjon. A moralizáló szándék itt a legerősebb: a földrengésben Isten őszösvetségi mércéjű haragja válogatás nélkül csap le mindenre és mindenkire, a rengés után viszont újra érzékelhetővé válik a túlélők számára az Igazságos Bíró alakja, hiszen a fosztogató gyilkosokra lesújt Isten haragja, míg az ártatlanok csodálatos módon kerülnek elő a romok alól. Ez a téma manapság is egy súlyos földrengés médiareprezentációjának kötelező része: nem a sok tízezer halott, hanem a romok alól napok, hetek után előkerülő túlélők kapják a figyelmet.

A földrengés utáni harmadik napon váratlan égi jelenség nyújt vigaszt a túlélőknek. Az égen feltűnő kereszt esetleg párhuzamba állítható a vízözönt követő szivárvánnyal, azonban ettől függetlenül valós jelenségnek kell tekintenünk: a nap körül jelentkező *halojelenség*, illetve a napkutyák égi kereszt-re emlékeztető alakban is megjelenhetnek. Bár a jelenség az északi vidékeken gyakoribb, az antik Mediterráneum szerzői is ismerték.²⁰ A nagy földrengést utórengések követik, ezek tartamáról a források gyakran megemlékeznek. A bizánci adatok ritkán szolgáltatnak olyan információkat, melyek alapján az egy-egy rengés által érintett területet megbecsülhetnénk, itt Malalas közli, hogy a katasztrófa Daphnét és Seleukiát is érintette.

Szokatlanul részletes a császár reakciójának bemutatása. A krónikás hangsúlyozza Iustinus együttérzését és szeretetét a város iránt és gyászának külső jegeit. Malalas leginkább ezt akarja érzékeltetni, közben viszont akaratlanul megoszt velünk számos információt az államhatalom prioritásairól és szokásos eljárásáról hasonló helyzetekben. Carinus a császár személyes megbízottja. Phókas patrícius²¹ azonos azzal a Phókasszal, akit Ióannés Lydos a *De magistratibus* III. könyvében dicsőít,²² és aki (bár pogány volt) szokatlan jótékonyágáról is ismert volt. Az elsődleges cél az ásás: a még menthető életek és anyagi javak mentése. Ez arra utal, hogy a kormányzati reakció elég

gyors volt ahhoz, hogy legyen még remény emberek megmen-
tésére. A következő lépés az újjáépítés megkezdése. Malalas
szerint a császár a közfürdőket, a vízvezetékeket és az Oron-
tés folyó hídjait említi, tehát a higiéniai és az infrastruktúr-
ális szempontból fontos épületek élveznek elsőbbséget, vagyis
tartották a járványveszélytől. A szövegből nem derül ki, hogy
követte-e járvány a katasztrófát, azonban a fosztogatókat sújtó
isteni büntetések mikéntje arra utal, hogy talán igen.

A másik szöveg szintén antiochiai, és szintén személyes él-
mények alapján íródott. Euagrios *Egyháztörténete* 593 körül
készült. Bár a szerző laikus volt, életpályája, hivatali tevékeny-
sége a patriarkátushoz kötötte. A szövegrészletben leírt esemé-
nyek az 588. évben játszódnak.²³ A nagy földrengés óta eltelt
időben Antiochia nem csupán újjáépült, hanem átélte a perzsák
fosztogatását és több kisebb rengést. Az újjáépített város új ne-
vet kapott: Theupolis, Isten városa lett – talán abban a remény-
ben, hogy a név elháríthatja a következő katasztrófákat.

Euagrius: *Historia Ecclesiastica* VI. 8

Hogyan szenvedett Theupolis újabb földrengéseket

*[Gregórios püspök] érkezése után négy hónappal, Theupo-
lis városának 637. évében,²⁴ 61 esztendővel a korábbi föld-
rengés után, Hyperberetaios hónap utolsó napján, amikor
egy ifjú szüzzel lakodalmamat ültem, és a város ünnepelt,
s a nászmenethez kapcsolódóan nyilvános ünnepséget tar-
tottak,²⁵ az éjjel harmadik órájában rázkódás és morajlás
támadt, mely megrázta az egész várost; az épületek többsé-
ge leomlott, miután alapjaik kifordultak helyükből. Ennek
következtében minden, ami a legszentebb templom körül
volt, alapjaiig ledőlt, egyedül a kupola maradt meg, amit
Ephraemius készíttetett Daphnéből hozott fából a Iustinus
alatti földrengés után.²⁶ Ez a későbbi rengések során ész-
aki irányba megdőlt, úgyhogy deszkákkal kellett aládúcolni,
ezek az erős földmozgások során kimozdultak, és a kupola
megsüllyedt, s úgy állt vissza eredeti helyzetébe, mintha vo-
nalzóval állították volna be. Sok más mellett ledőlt az ún.
Ostrakiné és Pséphion negyed, melyről már korábban be-
széltem, a teljes Brisia, és a legszentebb Istenszülő templo-
mának környéke, egyedül az oszlopcsarnok középső része
maradt meg csodálatos módon. A Pedion valamennyi bász-
tyája károsodott. A többi építmény sértetlen maradt, kivéve
a védőbástyákat (epalxis). Ezeknek néhány köve átfordult a
másik irányba, anélkül hogy leestek volna. Más templomok-
ban is kár esett, és a közfürdők közül az egyikben, amelyik
az évszakok szerint volt szétválasztva.²⁷ Meghatározhatat-
lan számú sokaság veszett oda, néhányan a kenyérfogyasz-
tás alapján ítélve úgy becsülték, hogy körülbelül hatvanezer
embert pusztított el ez a katasztrófa. A püspök ugyanakkor
minden reményen felül megmenekült, bár lakhelye teljesen
elpusztult. Ott tartózkodott ő maga is, és senki nem menekült
meg azokat kivéve, akik körülötte álltak. Ezek fölemelték és
kötéllel leengedték őt, amikor egy újabb rengés utat nyitott
kifelé, és így juttatták biztonságba a veszély elől. A város*

*számára nem ez volt az egyetlen menekülés: az emberszere-
tő Isten kíméllettel mérsékelte a fenyegetést, és a bűnt a szá-
nalom és a könyörület olajjával fegyvelte. Ugyanis nem
tört ki tűzvész, bár megannyi láng övezte a várost: tűzhelye-
ken, magán- és köztéri lámpásokban, konyhákban, sütőha-
rangokban (pnigeus), aztán a fürdőkben és még számtalan
más helyen. Az említésre méltó emberek közül is sokakat el-
ért a vész, többek között Asterios is a rengések áldozata lett.
A császár pénzzel enyhítette a város szenvedését.*

Euagrius leírása nagyságrendileg az előzőhöz hasonlítható mé-
retű kataklizmát mutat be. Az áldozatok száma jóval kisebb, de
figyelembe kell vennünk, hogy mindez egy már jóval kisebb
lakosságú várost sújtott. Ugyanakkor ez a szöveg nélkülözi az
előzőnek már-már apokaliptikus borzalmait. A különbségeket
nem vezethetjük vissza egyedül a két szerző habitusának kü-
lönbségeire (bár természetesen nem tudjuk, hogy a két szer-
ző családját, közvetlen környezetét mennyire tizedelte meg a
csapás), vagy az élmény és annak megörökítése között eltelt
idő hatásának.²⁸ Az alapvető különbség a tűzvész kitörése, il-
letve annak elmaradása, melyet maga Euagrius is isteni csodá-
nak tart. Az esküvő miatti ünneplés és a rákövetkező tragédia
erős kontrasztot alkot – elégséges életrajzi és kultúrtörténeti
adatok híján nehéz megítélni, hogy Euagrius esküvője meny-
nyiben válhatott népnüppelvé, ugyanakkor a szerző számára
nyilván életre szóló élmény volt, hogy a nászéjszakáján ösz-
szeomlott az egész városa. A kárlistát mégis egy szinte anek-
dotikus részlettel kezdi: a kupolát eredeti helyzetébe állította
vissza a földmozgás. Ezután azonban teljes elpusztult kerü-
letek leírása következik. A falakat ért károk különösen nagy
hangsúlyt kapnak, és itt is megjelennek az „ijesztő csodák”: a
helyükön felforduló kövek, vagy egyes épületek, épületrészek
váratlan megmenekülése. A következő tétel, mint Malalasnál
is, az embervesztés: hatvanezer halott. Ezen a ponton egy
olyan állítás is elhangzik, melynek nem ismerem párhuzamát
az ókorból és Bizáncból. Euagrius elárulja, hogyan becsülték
meg a veszteséget: a kenyérfogyasztás csökkenéséből. Mivel
a gabonaelosztás a Római Birodalom szinte egész történeté-
ben rendkívül szervezett módon történt, így feltehetjük, hogy
ez a számolási mód reális képet adhatott – a hirosimai atom-
támadás áldozatainak számát is a be nem váltott élelmiszer-
jegyek alapján becsülték meg. A csodás megmenekülés esetét
itt a pátriárka képviseli, aki túlélte lakhelyének összeomlását.
Euagrius csak röviden említi a császár anyagi segítségét, ille-
tve hiányoznak a fosztogatásokra való utalások. Ezek, illetve
a szöveg meglepően higgadt hangneme arra utalnak, hogy a
kataklizma nem járt együtt a helyi önkormányzat, az államha-
talom megroppanásával, tehát egy ekkora, még egy mai nagy-
város esetében is elképesztő súlyú katasztrófát egy antik város
intézményrendszere még képes volt valamiképpen kezelni.

Voltaképp ugyanerre a mentalitásra utal a Malalas-króni-
ka már említett, furcsa sajátága, hogy beszámozza az egyes
városok földrengéseit: a Mediterráneum keleti medencéjének
tektonikai viszonyai között a városi élet ritmusának elkerül-
hetetlen velejárója volt, hogy Isten haragja és a város épületei
kiszámíthatatlan időközönként maguk alá temetik a lakosokat.

Jegyzetek

- 1 A történetírás irodalmi karaktere és hagyományai is befolyásolták a feldolgozandó témákat. Thukydidés *A peloponnésosi háború*-ban részletesen bemutatta az athéni pestist, mely a várost a lehető legszerencsétlenebb történeti helyzetben érte – ezzel egyszersmind utánzásra és versengésre buzdító példát is adott utókorának. A földrengések bemutatására nem született megfelelő irodalmi példa.
- 2 Például Seneca *Naturales Quaestiones*a vagy Strabón *Geographikája*. A földrengésekre adott korai császárkori reakciókat bemutatja Meier 2012, 15–30.
- 3 Kallatisi Démétrios lista szedte az összes általa ismert görög földrengést. Vö. French 1994, 110.
- 4 Rosenberg (2007, 294) szerint, mint általában a *prodigium*ok esetében, a római hatóság a földrengések *prodigium*ként kezelésében is bizonyos flexibilitást tanúsított. Végső soron földrengés-*prodigium*nak és e *prodigium* engesztelésének tekinthetjük a Lacus Curtius legendáját is (William Rasmussen 2003, 38–41).
- 5 Ennek a buzgóságnak köszönhetjük, hogy legalább egy komolyabb pannóniai földrengésről tudomásunk van az ókorból. Erről és a *fas-tik* földrengés-bejegyzéseiről lásd Tóth 2014, 321–327.
- 6 Hunger 1978, 319–326; Moravcsik 1958², 329–334; Krumbacher 1897², 330; Jeffreys 1990.
- 7 Croke 1981, 122–147: a *theoménia* szó először Sózomenosnál fordul elő (*Hist. Eccl.* III. 4. 4).
- 8 Az utolsó, 18. könyv földrengéslistáin előfordul a *seismos* főnév is, de lehetséges, hogy ezt a részt már másik szerző írta.
- 9 Ezt használja a következőknél: VII. 18 p. 190, X. 3 p. 229, X. 18 p. 243, X. 23 p. 246, X. 28 p. 250, X. 43, X. 46, X. 53 p. 267, XI. 9 p. 275, XI. 16 p. 279, XII. 11 p. 289, XII. 28 p. 298, XII. 48 p. 313, XIII. 12 p. 323, XIII. 35 p. 342, XIV. 12 p. 359, XIV. 20 p. 363, XIV. 22 p. 363.20, XIV. 29 p. 367, XIV. 36 p. 369, XV. 4 p. 378, XV. 11 p. 385, XV. 11 p. 385, XVI. 18 p. 406, XVII. 15 p. 417, XVII. 16 p. 419, XVII. 22, XVIII. 19 p. 436, XVIII. 18.27 p. 442, XVIII. 28 p. 443, XVIII. 37 p. 448, XVIII. 40 p. 448. Ez az utolsó hely, ahol ezt a formulát használja, a XVIII. 55-től ezt az *ἐγέμετο* (φοβερὸς) σεισμὸς formula váltja fel.
- 10 Vö. Ambraseys 2009, 184–189. – A fordítás Thurn (2000) szövegkiadása alapján készült.
- 11 Croke 1990, 27–37; Scott 1990, 38–54.
- 12 Franklin 1990, 276–287.
- 13 Malalas nyelvéhez: James–Jeffreys 1990, 216–244; Weierholt 1963.
- 14 A Silpion hegyre gondol.
- 15 A *sémantront* fikereten elhelyezett fémlemezek alkotják, melyeket erre a célra készült ütőkkel szólaltattak meg. A keleti kereszténység kolostoraiban ez az eszköz máig használatban van, a bizánci korban hosszú ideig ez helyettesítette a keleten még ismeretlen harangozást.
- 16 A krónika egyetlen görög nyelvű kódexében „parasztok” szerepelnek, ezt Thurn a szláv fordítás alapján „katonák”-ra javította.
- 17 A tényleges dátum problematikus voltához lásd Ambraseys 2009, 185.
- 18 Prokopios: *Bella* II. 15. 6.
- 19 Ambraseys 2009, 184.
- 20 Aristotelés: *Meteorologia* III. 2, 372a14; Aratos: *Phainomena* 880–891.
- 21 Jones–Martindale–Morris 1980, 881.
- 22 Lydos: *De mensibus* III. 72–76.
- 23 Ambraseys 2009, 215–216.
- 24 Az antiochiai éra kezdőévetől számítva.
- 25 Az Egyháztörténet ezen passzusa jelzi leginkább, hogy a szerző milyen magas társadalmi presztízsnak örvendett városában.
- 26 Elképzelhető, hogy a földrengésben megsérült kupolát fával ducolták alá, de az is lehetséges, hogy valóban fából építettek kupolát, melyeket később alá kellett támasztani.
- 27 Ti. külön volt téli és nyári fürdő.
- 28 A Malalas-krónika megírásának ideje nem tisztázható, azonban Euagrius saját *Egyháztörténetét* 593 körül készítette, néhány évvel az események után.

Bibliográfia

- Ambraseys, N. 2009. *Earthquakes in the Eastern Mediterranean and the Middle East. A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*. Cambridge–Athens.
- Croke, B. 1981. „Two Early Byzantine Earthquakes and their Liturgical Commemoration”: *Byzantion* 51, 122–147.
- Croke, B. 1990. „Byzantine Chronicle Writing I. The Early Development of Byzantine Chronicles”: Jeffreys–Croke–Scott 1990, 27–37.
- Franklin, S. 1990. „Malalas in Slavonic”: Jeffreys–Croke–Scott, 276–287.
- French, R. 1994. *Ancient Natural History: Histories of Nature*. London – New York.
- Hunger, H. 1978. *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*. I–II. München.
- James, A. – Jeffreys, M. 1990. „Language of Malalas”: Jeffreys–Croke–Scott, 216–244.
- Jeffreys, E. – Croke, B. – Scott, R. (szerk.) 1990. *Studies in John Malalas*. Sydney.
- Jones, A. H. M. – Martindale, J. R. – Morris, J. 1980. *The Prosopography of the Later Roman Empire 395–527*. Cambridge.
- Krumbacher, K. 1897. *Geschichte der byzantinischen Literatur (Von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527–1453))*. München.
- Moravcsik Gy. 1958. *Byzantinoturcica*. Berlin.
- Meier, M. 2012. „Roman Emperors and ‘Natural Disasters’ in the First Century A.D.”: A. Janku – G. J. Schenk – F. Mauelshagen (szerk.): *Historical Disasters in Context*. New York – London, 15–30.
- Rosenberg, V. 2007. „Republican Nobles: Controlling the *Res Publica*.”: J. Rüpke (szerk.): *A Companion to Roman Religion*. Malden–Oxford, 292–303.
- Scott, R. 1990. „The Byzantine Chronicle after Malalas”: Jeffreys–Croke–Scott, 38–54.
- Thurn, I. 2000. *Ioannis Malalae Chronographia*. Corpus Fontium Historiae Byzantinae – Series Berolinensis 35. Berlin – New York.
- Tóth A. J. 2014. „A savariai földrengés”: Balázs P. (szerk.): *Firkák III. Fiatal Római Koros Kutatók III. konferenciakötete*. Szombathely, 321–327.
- William Rasmussen, S. 2003. *Public Portents in Republican Rome*. Roma.
- Weierholt, K. 1963. *Studien in Sprachgebrauch des Malalas*. Symbolae Osloenses, Supplement 18. Oslo.